EUROOPA
KOMISJON

Brüssel, 31.3.2021
COM(2021) 144 final

KOMISJONI ARUANNE EUROOPA PARLAMENDILE JA NÕUKOGULE

Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/343 (millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul) rakendamise kohta

1. SISSEJUHATUS

Süütuse presumptsioon ja õigus õiglasele kohtulikule arutamisele on sätestatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta[1] (edaspidi „harta“) artiklites 47 ja 48 ning Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6.

Direktiivi (EL) 2016/343 (millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul)[2] (edaspidi „direktiiv“) eesmärk on suurendada õigust õiglasele kohtulikule arutamisele kriminaalasjades, kehtestades ühised miinimumnormid süütuse presumptsiooni ja kohtulikul arutelul viibimise õiguse teatavate aspektide kohta.

See direktiiv on neljas õigusakt, mis on vastu võetud vastavalt Euroopa Liidu toimimise lepingu[3] (edaspidi „ELi toimimise leping“) artikli 82 lõike 2 punktile b, mis on kriminaalmenetluses isikute õigusi käsitlevate miinimumnormide vastuvõtmise õiguslik alus. Direktiivi kohaldatakse 25 liikmesriigis[4].

EL on võtnud selles valdkonnas vastu kuus direktiivi: lisaks direktiivile (EL) 2016/343 on olemas direktiivid, mis käsitlevad õigust suulisele ja kirjalikule tõlkele,[5] õigust teabele,[6] õigust kaitsjale ja õigust suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikutega,[7] laste menetluslikke tagatisi[8] ja tasuta õigusabi[9]. Euroopa Komisjon on juba koostanud kolme esimese direktiivi rakendamise aruanded[10]. Direktiivid aitavad suurendada vastastikust usaldust ja tugevdada seeläbi kohtuotsuste ja muude õigusasutuste otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõtet.

Direktiivi artiklis 12 on sätestatud, et komisjon peab esitama Euroopa Parlamendile ja nõukogule direktiivi rakendamise kohta aruande.

Käesolev aruanne põhineb peamiselt teabel, mille liikmesriigid on komisjonile esitanud direktiivi ülevõtmise riiklike meetmete kohta. Samuti tugineb see avalikult kättesaadavale

[1] ELT C 326, 26.10.2012, lk 392.
[2] ELT L 65, 11.3.2016, lk 1.
[3] ELT C 326, 26.10.2012, lk 47.
[4] Protokollide nr 21 ja 22 kohaselt ei ole direktiiv Iirimaa ja Taani jaoks siduv ning seetõttu neid käesolevas hinnangus ei käsitleta.
[5] Direktiiv 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses (ELT L 280, 26.10.2010, lk 1).
[6] Direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet (ELT L 142, 1.6.2012, lk 1).
[7] Direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega (ELT L 294, 6.11.2013, lk 1).
[8] Direktiiv (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi (ELT L 132, 21.5.2016, lk 1).
[9] Direktiiv (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses (ELT L 297, 4.11.2016, lk 1; parandatud väljaandes ELT L 91, 5.4.2017, lk 40).
[10] COM(2018) 857 final, COM(2018) 858 final ja COM(2019) 560 final.

teabele, mis pärineb Euroopa Liidu Põhiõiguste Ametilt,[11] ja komisjoni rahastatud uuringutele, mille on teinud välised sidusrühmad[12].

Ehkki direktiivi artikliga 11 kohustatakse liikmesriike 1. aprilliks 2020 ja pärast seda iga kolme aasta järel saatma komisjonile olemasoleva teabe direktiivis sätestatud õiguste rakendamise kohta, on seda kohustust seni täitnud ainult Austria[13]. Liikmesriikidelt saadava teabe puudumine takistab direktiivi praktilise rakendamise täielikku hindamist.

Aruandes keskendutakse seetõttu meetmetele, mida liikmesriigid on direktiivi ülevõtmiseks seni võtnud[14]. Selles hinnatakse, kas liikmesriigid on direktiivi üle võtnud ja kas riigisiseste õigusaktidega saavutatakse direktiivi eesmärgid ja täidetakse selle nõudeid.

Euroopa Liidu Kohus on direktiivi (EL) 2016/343 siiani mitmel korral tõlgendanud ja käesolevas aruandes on neid tõlgendusi arvesse võetud[15].

2. ÜLDINE HINDAMINE

Artikli 14 kohaselt pidid liikmesriigid direktiivi oma õigusesse üle võtma hiljemalt 1. aprilliks 2018. Sel kuupäeval ei olnud 11 liikmesriiki – Bulgaaria, Küpros, Kreeka, Horvaatia, Läti, Luksemburg, Malta, Austria, Rumeenia, Slovakkia ja Rootsi – komisjonile kõigist vajalikest meetmetest teatanud. Seetõttu algatas komisjon 2018. aasta mais nende liikmesriikide vastu ELi toimimise lepingu artikli 258 alusel rikkumismenetluse seoses ülevõtmismeetmetest teatamata jätmise või osalise teatamisega. Enamik liikmesriike on pärast seda oma kohustuse täitnud ja rikkumismenetlus on lõpetatud. Pärast täieliku ülevõtmise kontrolli on siiski pooleli neli rikkumismenetlust juhtudel, kus direktiivi mõned sätted tuleb veel üle võtta. Lisaks algatati 2021. aasta veebruaris osalise teatamise tõttu kolm uut rikkumismenetlust.

Direktiivi ülevõtmise viisid on liikmesriigiti erinevad. Mõni liikmesriik on võtnud õiguslike või praktiliste rakendusmeetmete kõrval konkreetsed meetmed, millega on direktiivist

[11] Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) uuring „Presumption of innocence and related rights – Professional perspectives“. Sellega saab tutvuda aadressil https://fra.europa.eu/en/publication/2021/presumption-of-innocence.

[12] Vt nt Ungari Helsingi komitee koordineeritud projekt „The Importance of Appearances: How Suspects and Accused Persons are Presented in the Courtroom, in Public and in the Media“, ja eelkõige Fair Trials Internationali aruanne „Innocent until proven guilty? The presentation of suspects in criminal proceedings“. Sellega saab tutvuda aadressil https://www.fairtrials.org/publication/importance-appearances.

[13] Nende õiguskaitsevahendite osas, mis on seotud tagaselja kohtulike arutelude ja riigi õiguse kohaste kirjalike menetlustega, nagu on sätestatud direktiivi artiklis 8.

[14] Komisjon korraldas 2017. aasta mais ja novembris kaks ekspertide kohtumist liikmesriikide esindajatega, et arutada ja hõlbustada liikmesriikide tööd direktiivi ülevõtmisel ja kohaldamisel.

[15] Vt eelkõige kohtuotsus, 27. oktoober 2016, Milev, C-439/16 PPU; kohtuotsus, 19. september 2018, Milev, C-310/18 PPU; kohtuotsus, 5. september 2019, AH, C-377/18; kohtuotsus, 19. september 2019, Rayonna Procuratura Lom, C-467/18; kohtuotsus, 28. november 2019, Spetsializirana Prokuratura, C-653/19 PPU; kohtuotsus, 13. veebruar 2020, Spetsializirana Prokuratura, C-688/18; kohtuotsus, 17. detsember 2020, Generalstaatsanwaltschaft Hamburg, C-416/20 PPU; kohtumäärus, 12. veebruar 2019, RH, C-8/19 PPU; kohtumäärus, 24. september 2019, Spetsializirana Prokuratura, C-467/19 PPU; kohtumäärus, 28. mai 2020, UL ja VM, C-709/18.

tulenevad õigused sõnaselgelt üle võetud. Teistes liikmesriikides on leitud, et kehtivad meetmed on juba üldjoontes direktiivi nõuetega kooskõlas ning konkreetseid meetmeid direktiivi ülevõtmiseks võetud ei ole. Sõnaselgete ülevõtvate sätete puudumist on vahel praktiliste rakendusmeetmete ja kohtupraktika abil teataval määral kompenseeritud, aga mitte alati.

Selle tulemusel ei ole riiklikud sätted direktiivi teatavate põhisätete täielikuks järgimiseks sageli piisavad, eriti juhul, kui riiklike meetmete kohaldamisala on kitsam kui direktiivi artiklis 2 sätestatud kohaldamisala. Hindamine on toonud esile ka muid puudujääke mitmes liikmesriigis, eelkõige seoses süü kohta tehtavate avalike seisukohavõttudega ja õigusega ennast mitte süüstada.

Direktiivi sätete täitmata jätmine mõjutab negatiivselt direktiivis sätestatud õiguste rakendamist. Komisjon võtab olukorra parandamiseks kõik vajalikud meetmed, sealhulgas algatab rikkumismenetlused vastavalt ELi toimimise lepingu artiklile 258.

3. KONKREETSED HINNATAVAD KÜSIMUSED

3.1. Kohaldamisala (1. peatükk – artikkel 2)

Artiklis 2 on sätestatud direktiivi kohaldamisala. Seda kohaldatakse kriminaalmenetluses kahtlustatavale või süüdistatavale füüsilisele isikule kõigis kriminaalmenetluse etappides alates hetkest, mil isikut kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo või väidetava kuriteo toimepanemises, kuni otsuse tegemiseni selle kohta, kas isik on asjaomase kuriteo toime pannud, ja see otsus on muutunud lõplikuks.

Ehkki mõned liikmesriigid ei ole artiklit 2 sõnaselgelt üle võtnud, on direktiivis sätestatud õigusi rakendavate riiklike meetmete kohaldamisala siiski enamasti direktiiviga kooskõlas. Ühes liikmesriigis kohaldatakse ülevõtmismeetmeid siiski ainult kinni peetud või süüdistuse saanud isikute suhtes, kuid mitte *de facto* kahtlustatavate[16] suhtes. See takistab oluliselt direktiivi nõuete täitmist. Mõnes liikmesriigis tekitab vastavusprobleeme riigisiseste meetmete ajaliselt piiratum kohaldamisala. Ajalise kohaldamisala piirangud võivad mõjutada ka isikulist kohaldamisala, kui need mõjutavad menetluse algatamise viisi või hetke, mil isikut kahtlustatavaks peetakse.

Sellised vastavusprobleemid on väga kaalukad, kuna võivad mõjutada ka süütuse presumptsiooni kohaldamisala ja piirata selliste riiklike sätete ulatust, millega rakendatakse direktiivist tulenevaid konkreetseid õigusi.

3.2. Süütuse presumptsioon (2. peatükk)

Direktiivi 2. peatükis käsitletakse süütuse presumptsiooni põhimõtet. Artikliga 3 kohustatakse liikmesriike tagama, et kahtlustatavat ja süüdistatavat peetakse süütuks seni,

[16] *De facto* kahtlustatavad on isikud, keda kahtlustatakse kuriteo toimepanemises, kuid keda liikmesriigi pädevad asutused ei ole nende kahtlustatava staatusest teavitanud.

kuni nende süüd ei ole seaduse kohaselt tõendatud. Ühes liikmesriigis on selle põhimõtte järgimine tagatud kostjatele ja kinnipeetavatele, kuid mitte nendele kahtlustatavatele, keda kinni ei peeta.

3.2.1. Avalikud seisukohavõtud süü kohta – artikkel 4

Ainult kuue liikmesriigi õigusaktid on täielikult kooskõlas **artikli 4 lõikega 1**, milles nõutakse, et liikmesriigid võtavad vajalikud meetmed tagamaks, et kuni kahtlustatava või süüdistatava süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud, ei osutata ametiasutuste avalikes avaldustes ega kriminaalmenetluses tehtud otsustes, välja arvatud nendes, milles otsustatakse süü küsimus, kõnealusele isikule kui süüdlastele. See ei piira süüdistaja toiminguid, mille eesmärk on tõendada kahtlustatava või süüdistatava süü, ega menetluslikku laadi eelotsuseid, mille teevad õigus- või muud pädevad asutused ning mille aluseks on kahtlustused või süüstavad tõendid. Selle põhjal ja kooskõlas põhjendusega 16 on Euroopa Kohus otsustanud, et direktiiv ei reguleeri „tingimusi, millistel võib vahistamisotsused teha“[17].

Üksikutes liikmesriikides, kus artikli 4 lõige 1 ei ole sõnaselgelt üle võetud, on see direktiivi nõue rakendatud üldsätetega, mis käsitlevad süütuse presumptsiooni või teabe levitamise piiramist, ning kohtupraktikaga.

Vastavusprobleeme on siiski täheldatud üheksateistkümnes liikmesriigis ning selle sättega seotud probleemide arv on seega kõige suurem.

Mõnes liikmesriigis tulenevad need probleemid peamiselt sätte üle võtmata jätmisest ja kolmeteistkümnes liikmesriigis peamiselt riigisiseste sätete piiratumast ulatusest, mis ei hõlma kõiki ametiasutusi ega menetlusetappe või kohtuotsuseid, nagu nõutakse direktiivis.

Mõnel juhul on tuvastatud vastavusprobleemidel praktikas vähem mõju, sest riiklikus kontekstis võib süü kohta tehtavate avalike seisukohavõttude keelamist pidada süütuse presumptsiooni põhimõtte oluliseks mõõtmeks. Lisaks tagavad sätted, mis käsitlevad laimu ja teabe avaldamist meedias, samuti andmekaitse-eeskirjad või õiguslikult mittesiduvad suunised või muud praktilised rakendusmeetmed juba iseenesest direktiivi nõuete osalise täitmise praktikas.

Teistes liikmesriikides valmistab praktiline rakendamine probleeme. Praktika näitab, et kui kohtunikud ja prokurörid järgivad tavaliselt artikli 4 lõiget 1, siis teised organid, näiteks ministrid või parlamendiliikmed, osutavad mõnikord kostjale kui süüdlasele.

Kaheteistkümne liikmesriigi õigusaktid ei ole täielikult kooskõlas **artikli 4 lõikega 2**, mis kohustab liikmesriike tagama artikli 4 lõikes 1 sätestatud kohustuse rikkumise korral asjakohaste meetmete kättesaadavuse.

Neljas liikmesriigis tuleneb see artikli 4 lõike 1 riiklike ülevõtmismeetmete kohaldamisala piirangutest, näiteks kui ülevõtmine piirdub kohtuotsustega, kuid ametiasutuste jaoks ei ole meetmeid kehtestatud.

[17] Kohtuotsus, Euroopa Kohus, 19. september 2018, Milev, C-310/18 PPU.

Artikli 4 lõike 3 kohaselt ei takista artikli 4 lõikes 1 sätestatud kohustus mitte osutada kahtlustatavale või süüdistatavale kui süüdlasele ametiasutustel levitada avalikult teavet kriminaalmenetluse kohta, kui see on hädavajalik kriminaaluurimisega seotud põhjustel või on avalikes huvides. Mõne liikmesriigi õigus ei ole sellega täielikult kooskõlas ühel või mitmel järgmisel põhjusel. Asjakohased riiklikud meetmed ei hõlma kõiki ametiasutusi ega teabeliike, puudub nõue „kui see on hädavajalik“ või puuduvad teabe levitamist piiravad selged tingimused. Mõningatel juhtudel on vastavusprobleemidel praktikas vähem mõju, sest asjakohased on ka õiguslikult mittesiduvad suunised, näiteks ajakirjanikega suhtlemise ja neile teabe edastamise suunised.

3.2.2. Kahtlustatavate ja süüdistatavate esitlemine – artikkel 5

Artikli 5 lõikega 1 kohustatakse liikmesriike võtma asjakohaseid meetmeid tagamaks, et kahtlustatavat ja süüdistatavat ei esitleta kohtus ega avalikkuse ees süüdlasena füüsilist vabadust piiravate meetmete kaudu. Paljud liikmesriigid on jätnud vastu võtmata konkreetsed õigusnormid selle sätte ülevõtmiseks.

Artikli 5 lõike 2 kohaselt ei takista artikli 5 lõige 1 liikmesriikidel rakendada füüsilist vabadust piiravaid meetmeid, mis on juhtumipõhiselt vajalikud seoses turvalisusega või vältimaks, et kahtlustatav või süüdistatav põgeneb või suhtleb kolmandate isikutega. Kahes liikmesriigis on tuvastatud probleeme seoses tagatise puudumisega selle kohta, et juhtumeid hinnatakse individuaalselt.

Lisaks valmistab mõnes liikmesriigis probleeme artikli 5 järgimine praktikas. Üksikutes liikmesriikides kasutatakse näiteks käeraudu olenemata sellest, miks süüdistatav vahi alla on võetud. Kohtusaali toimetamise ajal on käeraudades süüdistatavat võimalik näha avalikkusel ja ajakirjandusel ning süüdistatavast saab teha pilte. Teistes liikmesriikides kasutatakse kohtusaalides laialdaselt klaaskaste.

3.2.3. Tõendamiskohustus – artikkel 6

Artikli 6 lõikega 1 kohustatakse liikmesriike tagama, et kahtlustatava ja süüdistatava süü tõendamise kohustus lasub süüdistajal. See ei mõjuta kohtuniku või pädeva kohtu võimalikku kohustust otsida nii süüstavaid kui ka süüst vabastavaid tõendeid ega kaitsja õigust esitada tõendeid kooskõlas liikmesriigi õigusega.

Direktiivi põhjenduses 22 täpsustatakse, et süütuse presumptsiooni rikutakse, kui tõendamiskohustus süüdistuselt kaitsele ümber pööratakse. See ei piira kahtlustatava või süüdistatava kriminaalvastutust puudutavate faktiliste või õiguslike eelduste kasutamist. Liikmesriikides, kus need eeldused eksisteerivad, on need kooskõlas põhjenduses 22 sätestatud tingimustega, st need on ümberlükatavad ja kaitseõigusi austavad ning piiratud ja proportsionaalsed taotletava õiguspärase eesmärgiga. Näib, et selliseid eeldusi kasutatakse piiratud ulatuses ja konkreetsete juhtumite, näiteks liiklusrikkumiste, laimamise, kaubanduslike pettuste ja uimastitega seotud õigusrikkumiste korral. Kahe liikmesriigi õigusaktid ei ole artikli 6 lõikega 1 täielikult kooskõlas, sest nende õiguses on kombeks viia

tõendamiskohustus süüdistuselt mujale, teatavatel juhtudel ilma selgete piirideta. Ühes neist võtab prokuröri rolli üle kohtunik, kes võtab endale seega ka tõendamiskohustuse.

Artikli 6 lõikega 2 kohustatakse liikmesriike tagama, et mis tahes kahtlust süü küsimuses tõlgendatakse kahtlustatava või süüdistatava kasuks, sealhulgas juhul, kui kohus hindab, kas asjaomane isik tuleks õigeks mõista. Mõnes liikmesriigis ei ole seda põhimõtet sõnaselgelt üle võetud, kuid see on nende kohtupraktikas tunnustatud üldpõhimõte. Ainult üks liikmesriik ei täida täielikult artikli 6 lõiget 2 – kui sealne süüdistaja või kaitsja otsustab jätta tunnistaja küsitlemata, on kohtunikul õigus järeldada, et kaitsja ja klient nõustuvad selle tunnistaja seisukohaga. Sellega kahjustatakse süütuse presumptsiooni.

3.2.4. Õigus vaikida ja õigus ennast mitte süüstada – artikkel 7

Artikli 7 lõikega 1 kohustatakse liikmesriike tagama, et kahtlustataval ja süüdistataval on õigus vaikida seoses kuriteoga, mille toimepanemises teda kahtlustatakse või süüdistatakse. Mõnes liikmesriigis ei ole ülevõtmismeetmed direktiiviga siiski täielikult kooskõlas nende piiratud kohaldamisala tõttu.

See probleem mõjutab ka **artikli 7 lõike 2** täitmist. Selle sättega kohustatakse liikmesriike tagama, et kahtlustataval ja süüdistataval on õigus ennast mitte süüstada. Mõni liikmesriik ei ole artikli 7 lõiget 2 sõnaselgelt üle võtnud. Ühes neist on kõrgemad kohtud seda õigust siiski mitmel korral tunnustanud, samas kui kahes liikmesriigis ei ole õigus ennast mitte süüstada riiklikus õiguses ega kõrgemate kohtute praktikas sõnaselgelt tagatud.

Kahes liikmesriigis tuvastatud muid vastavusprobleeme peetakse eriti kaalukaks, sest need näivad olevat õigusega mitte ennast süüstada otseses vastuolus meetmete kaudu, millega võidakse selle õiguse kasutamise eest karistada või kahtlustatavat või süüdistatavat kriminaalvastutust välistavatele asjaoludele osutama sundida.

Kõik liikmesriigid on võtnud üle **artikli 7 lõike 3**, mille kohaselt ei takista õigus ennast mitte süüstada pädevatel asutustel koguda tõendeid, mida on seaduslikult võimalik saada seadusliku sunni rakendamisel.

Artikli 7 lõiget 4, mille kohaselt liikmesriigid võivad lubada oma kohtutel võtta karistuse mõistmisel arvesse kahtlustatava ja süüdistatava koostöövalmidust, ei ole liikmesriigid sõnaselgelt üle võtnud. Ükski liikmesriik seda siiski ei keela ja üldiste kriminaalmenetlusnormide kohaselt on karistuse mõistmisel tavaliselt võimalik võtta arvesse seda, mida võib pidada koostöövalmiduseks.

Artikli 7 lõike 5 kohaselt ei tohi juhul, kui kahtlustatav või süüdistatav kasutab õigust vaikida või õigust ennast mitte süüstada, kasutada seda tema vastu ning seda ei tohi käsitada tõendina, et ta on toime pannud asjaomase kuriteo. Neljateistkümnes liikmesriigis puuduvad riigisisesed sätted, mis sõnaselgelt keelaksid negatiivsete järelduste tegemise. Mõnes neist liikmesriikidest see direktiivile vastavust ei mõjuta, sest vastavust saab järeldada tõendite lubatavust käsitlevate üldsätete põhjal või näitab kohtupraktika, et seda normi praktikas pidevalt järgitakse. Näiteks võib tuua selle, kui konstitutsioonikohtud peavad negatiivsete järelduste tegemise keeldu lahutamatuks osaks õigusest vaikida ja ennast mitte süüstada.

Teiste liikmesriikide puhul peetakse sätete puudumist ka vastavust mõjutavaks, kuna nende üldsätted ei ole piisavad või ei ole piisavalt ulatuslikud. Ühes liikmesriigis on vaatamata artikli 7 lõike 5 ülevõtmisele vastavus direktiivile ainult osaline, sest ehkki sealsed kohtud on tundlikud ega luba teha kostja vaikimise või ennast süüstavate tõendite andmisest keeldumise korral negatiivseid järeldusi, ei laiene see kaitse *de facto* kahtlustatavatele.

3.3. Õigus viibida kohtulikul arutelul (3. peatükk)

Direktiivi 3. peatükk koosneb kahest artiklist: artikkel 8 käsitleb õigust viibida kohtulikul arutelul ja artikkel 9 sätestab õiguse taotleda artikli 8 rikkumise korral uut kohtulikku arutelu.

3.3.1. Õigus viibida kohtulikul arutelul – artikkel 8

Kõigi direktiivi kohaldava 25 liikmesriigi õigus on kooskõlas **artikli 8 lõikega 1**, mis kohustab liikmesriike tagama, et kahtlustataval ja süüdistataval on õigus viibida kohtulikul arutelul.

Artikli 8 lõikes 2 antakse liikmesriikidele võimalus näha ette, et kohtulik arutelu, mille tulemusena otsustatakse kahtlustatava või süüdistatava süü või süütuse üle, võib toimuda ilma tema kohalviibimiseta, kui

a) kahtlustatavat või süüdistatavat teavitati õigel ajal kohtulikust arutelust ja mitteilmumise tagajärgedest või

b) kahtlustatavat või süüdistatavat, keda on kohtulikust arutelust teavitatud, esindab volitatud kaitsja, kelle on valinud kahtlustatav või süüdistatav või kelle on määranud riik.

Artikli 8 lõike 2 punkti a kohta selgitatakse direktiivi põhjenduses 36, et kahtlustatava või süüdistatava teavitamine kohtulikust arutelust peaks tähendama seda, et ta kutsutakse sinna isiklikult või kõnealusele isikule antakse ametlik teave kohtuliku arutelu toimumise aja ja koha kohta muul viisil, mis võimaldab tal kohtulikust arutelust teada saada. Kahtlustatava või süüdistatava teavitamine mitteilmumise tagajärgedest peaks tähendama eelkõige seda, et isikule on teatatud, et otsus võidakse teha ka siis, kui ta ei ilmu kohtulikule arutelule.

Direktiivi põhjenduses 37 viidatakse nõudele, et isikut peab olema kohtulikust arutelust teavitatud ja ta peab olema andnud volituse enda valitud või riigi poolt määratud kaitsjale vastavalt artikli 8 lõike 2 punktile b.

Juhtudel, kui need tingimused on täidetud, on Euroopa Kohus selgitanud, et direktiiv ei välista siseriiklikke õigusakte, mis näevad ette, et õigust kohtuistungil viibida ei rikuta, kui süüdistatav otsustas ühemõtteliselt mitte ilmuda ühele tema suhtes toimuva kohtumenetluse raames korraldatud kohtuistungile[18].

Mõnes liikmesriigis ei ole õigusaktid täielikult kooskõlas artikli 8 lõike 2 punktiga a, kuna nõue teavitada süüdistatavat õigel ajal kohtulikust arutelust ja mitteilmumise tagajärgedest ei ole täidetud. Praktikas on süüdistataval mõnikord raske tõendada, et ta ei teadnud kohtulikust

[18] Kohtuotsus, Euroopa Kohus, 13. veebruar 2020, Spetsializirana Prokuratura, C-688/18.

arutelust teatamismeetodi tõttu (nt lihtpost koos hoiustamistõendiga). Mõnes liikmesriigis ei ole õigusaktid täielikult kooskõlas artikli 8 lõike 2 punktiga b, kuna ei taga, et riigi määratud kaitsja saab süüdistatavalt volituse, eriti kui kaitsja kohustuslik abi süüdistatava puudumise korral on praktikas laialt levinud.

Ehkki enamikus liikmesriikides on tagaselja kohtulikud arutelud võimalikud, näitab praktika, et mõnes neist katkestavad kohtud kostjate puudumise korral sageli istungi ja teevad kohtusse ilmumise määruse või vahistamismääruse.

Artikli 8 lõikes 4 on ette nähtud, et kui liikmesriigid võimaldavad viia läbi kohtulikku arutelu kahtlustatava või süüdistatava puudumisel, kuid artikli 8 lõikes 2 sätestatud tingimusi ei ole võimalik täita, kuna kahtlustatava või süüdistatava asukohta ei ole võimalik mõistlikele pingutustele vaatamata kindlaks teha, võivad liikmesriigid ette näha, et otsuse saab siiski teha ja täitmisele pöörata. Mõnes liikmesriigis on tuvastatud vastavusprobleemid ulatuslikemate riiklike meetmete tõttu, mis võimaldavad tagaselja kohtulikke arutelusid ja ei sisalda sõnaselget nõuet, et isiku asukoha kindlaks tegemiseks tuleb teha mõistlikke pingutusi.

Eeltoodud valikuvõimaluse kasutamise korral peavad liikmesriigid tagama, et kahtlustatava või süüdistatava otsusest teavitamisel, eelkõige siis, kui nad tabatakse, teavitatakse neid ka võimalusest asjaomane otsus vaidlustada ja õigusest taotleda artikli 9 kohaselt uut kohtulikku arutelu või muud õiguskaitsevahendit. Kümnes liikmesriigis on tuvastatud vastavusprobleemid, mis seisnevad asjakohaste riiklike sätete või õigusselguse puudumises.

Artikli 8 lõike 5 kohaselt ei piira artikkel 8 selliste riigisiseste õigusnormide kohaldamist, mille kohaselt kohtunik või pädev kohus võib kahtlustatavat või süüdistatavat kohtulikule arutelule ajutiselt mitte lubada, kui seda on vaja kriminaalmenetluse nõuetekohase läbiviimise tagamiseks, tingimusel et järgitakse kaitseõigust. Mõnes liikmesriigis ei ole ülevõtmine direktiiviga vastavuses riiklike meetmete piiratuma kohaldamisala tõttu (nt kui vastavus ei ole tagatud väärtegude ja kergete õigusrikkumiste kohtuliku arutamise kontekstis) või põhjusel, et kahtlustatava või süüdistatava kohtulikust arutelust kõrvalejätmise ajaline ulatus ei ole piiratud, mis võimaldab neid kogu kohtulikust arutelust kõrvale jätta.

3.3.2. Õigus taotleda uut kohtulikku arutelu – artikkel 9

Artikliga 9 kohustatakse liikmesriike tagama, et kui kahtlustatav või süüdistatav ei viibinud teda puudutaval kohtulikul arutelul ja artikli 8 lõikes 2 sätestatud tingimused ei olnud täidetud, on asjaomasel isikul õigus uuele kohtulikule arutelule või muule õiguskaitsevahendile, mis võimaldab kohtuasja, sealhulgas uued tõendid, uuesti sisuliselt läbi vaadata, mis võib viia algse otsuse tühistamiseni. Sellega seoses peavad liikmesriigid tagama, et asjaomasel kahtlustataval ja süüdistataval on õigus kohal viibida ja kooskõlas riigisiseste menetlusnormidega tõhusalt osaleda ning kasutada kaitseõigust.

Enamik liikmesriike täidab neid tingimusi ning kohtuasja uus sisuline läbivaatamine pärast tagaselja süüdimõistmist on võimalik edasikaebuse või konkreetse õiguskaitsevahendi abil, mis viib uue kohtuliku aruteluni. Kahes liikmesriigis ei võimalda olemasolevad

õiguskaitsevahendid siiski alati kohtuasja uuesti läbi vaadata. See mõjutab negatiivselt direktiivi järgimist.

3.4. Õiguskaitsevahendid (4. peatükk – artikkel 10)

Artikli 10 lõikega 1 kohustatakse liikmesriike tagama, et kahtlustataval ja süüdistataval on tõhusad õiguskaitsevahendid, juhul kui nende direktiivi kohaseid õigusi rikutakse.

Mõni liikmesriik ei järgi seda täielikult, sest tema meetmetel on piiratum kohaldamisala, kas siis seoses ametiasutustega või selliste menetlusetappidega, milles on võimalik kasutada õiguskaitsevahendeid, või seoses õigustega, mille rikkumise korral saab olemasolevaid õiguskaitsevahendeid kasutada.

Ühes liikmesriigis on probleem vahetult seotud õiguskaitsevahendite võimaliku ebatõhususega praktikas, kuna ametiasutuste toime pandud rikkumiste eest vastutusele võtmine on rangelt piiratud, sest on kehtestatud kõrge tõendamiskünnis ja välistatud hüvitise maksmine selliste rikkumiste eest, mille ametiasutused on toime pannud tegevusetuse või heas usus tegutsemise kaudu.

Artikli 10 lõikes 2 on sätestatud, et ilma et see piiraks tõendite lubatavust käsitlevate riigisiseste õigusnormide ja süsteemide kohaldamist, tagavad liikmesriigid, et kahtlustatava või süüdistatava antud selliste ütluste või tõendite hindamisel, mille saamisel rikuti tema õigust vaikida või õigust ennast mitte süüstada, austatakse kaitseõigust ja menetluse õiglust.

Üksikutes liikmesriikides on tuvastatud vastavusprobleemid seoses nende õiguse piiratuma kohaldamisalaga (puudub tagatis seoses *de facto* kahtlustatavatega) ja ebaseaduslikult saadud tõendite lubatavusega nende õiguse alusel või selliste sätete puudumise tõttu, mis tagaksid tõhusa kaitse ütluste või kogutud tõendite kasutamise eest, kui need on saadud vaikimise või enda süüstamata jätmise õigust rikkudes.

4. KOKKUVÕTE

Direktiiv kehtestati eesmärgiga tõhustada süütuse presumptsiooni ja kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul kohal viibimise õiguse kohaldamist. Üldiselt on direktiiv andnud ELi lisaväärtust ja aidanud parandada kriminaalmenetluses osalevate kodanike kaitset, eriti mõnes liikmesriigis, kus süütuse presumptsiooni teatavad aspektid ei olnud riiklikes õigusaktides sätestatud.

Aruandes rõhutatakse siiski, et mõnes liikmesriigis esineb seoses direktiivi põhisätetega endiselt probleeme. See puudutab eelkõige direktiivi rakendavate riigisiseste meetmete kohaldamisala ja direktiivi nende sätete ülevõtmist, mis käsitlevad keeldu viidata avalikes seisukohavõttudes süüle ja õigust ennast mitte süüstada.

Komisjon jätkab esmajärjekorras tegelemist rikkumisjuhtumitega, mis algatati seetõttu, et direktiiv ei ole täielikult üle võetud. Lisaks hindab komisjon, kas liikmesriigid järgivad direktiivi, ja võtab kõik asjakohased meetmed, et tagada selle järgimine kogu Euroopa Liidus.